24. Scoopet!

22 november 1979 – 29 april 1980

En reporter på FIB-aktuellt hade förstått att det fanns mycket att gräva i på Sjöfartsverket, och han var inte rädd för besvär. ”Fibban” kom ut en gång i veckan och Tsesisaffären skulle bli den första i raden av tre reportage. Vi hade ett kort snack, och jag rekommenderat att han skulle sätta sig hos justitiekanslern på Riddarholmen och läsa in Tsesismaterialet.

Han ringde upp Ingvar Gullnäs, presenterade sig och fick upprepa tidningens namn flera gånger. Gullnäs trodde det var FIB-Kulturfront som ville bestämma träff. IB-affären, där Ingvar Gullnäs tryckfrihetsåtalade tidningen för ”beljugande av myndighet” utan framgång, var inte glömd.

Det var på JK-ämbetet reportern gjorde sitt sensationella fynd, generaldirektör Lennart Johanssons hemligstämplade bekännelse till JK Gullnäs från mars 1978. I ett brunt kuvert låg verkschefens taktiska redogörelse. Den hade hamnat under fel diarienummer och tillhörde inte något av tillsynsärendena i Tsesisaffären, utan Gullnäs parallella skadeståndsärende mot det ryska Tsesisrederiet.

Det fanns ett problem. Hur skulle han få med sig en kopia av den hemligstämplade skrivelsen därifrån? Det löste sig. FIB-reportern började med att be vaktmästaren kopiera andra, mindre betydelsefulla papper. Det blev till slut så många att han fick ta över kopieringsjobbet själv.

När reportern kom till Norrköping för att intervjua mina chefer, besökte han mig kvällen innan. Han berättade hemlighetsfullt att han hittat en sak hos JK som han trodde skulle intressera mig, men behöll fyndet för sig själv. Jag insåg direkt att det inte skulle löna sig med övertalningsförsök.

Sjökartedirektören gick inte att stoppa. Det tog bara tre veckor för Hallbjörner att köra över omplaceringsavtalet och flytta mig igen. Han hade i förhandlingarna från första stund avvisat förslaget att vi skulle sitta på samma våning. Det hade kanske varit allför uppseendeväckande om han flyttat bara mig? Allt var möjligt, så han flyttade hela detaljen. Det gick att ordna praktiskt eftersom vi bara var en handfull personer. Specialdetaljen placerades nu längst in i en återvändskorridor, innanför sjökortsförsäljning och lager på bottenplanet.

Det dök upp nya ansikten. På specialdetaljen samlades vi som i olika sammanhang visat självständig vilja eller på annat sätt inte passade ledningen. Det var inte bara bildligt vi hamnat i en återvändskorridor. Den som hade tänkt sig en karriär från den här horisonten, kunde glömma det direkt.

Vi blev efterhand ett tight gäng med högt i tak. I och med att vi redan var placerade på bakgården, gick det inte att flytta oss längre. På så sätt var vi osårbara. Det gjorde att stämningen var mer avslappnad än ute i sjökarteavdelningens ”ordinarie verksamheten”. Det var på ett vis en skyddad verksamhet som samtidigt var öppen. Vi slapp kodlås. Kraven var heller inte så stora på det vi skulle prestera, problemet var bara att det inte fanns så mycket att göra. Detaljchefen dök upp rummet ibland, men sektionschefen såg vi aldrig. Det var för långt och krångligt att ta sig till sektionens gemensamma pausutrymme och pentry en trappa upp, så vi ordnade själva en bryggare, koppar och det som behövdes. På det viset blev vi förstås ännu mer avskärmade. Men jag led inte av det, tvärt om. Jag kunde vara mig själv igen.

Framtiden för Christinas på bearbetningsdetaljen hade länge varit osäker. Hennes uttalanden i pressen när jag var på fyren hade inte gjort situationen bättre. Nu var det klart. Detaljchefen kartredaktören, fick sin önskan uppfylld att flytta tillbaka till Stockholm. Vid utlokaliseringen fem år tidigare hade han lämnat både hustru och hus. Han var fyllda femtio, hade förhoppningar men trivdes aldrig med ungkarlslivet i Norrköping. Han vände på klacken när det började blåsa, ”skötte sitt jobb", men gjort det bra. Listor, förtal och i övrigt fullständig ”lojalitet” till sjökartedirektören hade banat väg till stockholmsgruppen, där han skulle jobba hos Sjölin fram till pension.

Om Christina inte hetat Ahlmark, hade hon säkert kunnat konkurrera om tjänsten som nu blev ledig och som hon tidigare vikarierat på. Men Hallbjörners val var givet. Det handlade inte om kompetens, och det fanns en lista med ”samarbetsvilliga”. Christinas karriär var över efter 16 år som specialist.

Några tidningsartiklar och uppmuntrande insändare fick oss på bättre humör. Men vi hade svårt att se det som hänt med samma humor som exempelvis redaktören för Grönköpings Veckoblad:

”Fyr i Bergskan åter bemannad! Praktisk lösning på personalproblem!” (nov. 79)

Samarbetet mellan JK Gullnäs och anmälaren, GD Lennart Johansson, gick som smort. Hade det förekommit påtryckningarna mot våra egna haveriutredare och hade Hallbjörner försökt ”frisera” deras rapport? Verksledningen började få rutin på rutinerna och de muntliga JK-förhören med verksledningen hade av allt att döma inte längre någon egentlig betydelse. Generaldirektören behövde inte, i likhet med Hallbjörner tidigare, stå för någonting han sagt i förhören. Verkschefen fick nytt besök av JK. När Johansson läst utskriften av förhöret, skickade han tillbaka protokollet. Verkschefen ändrade sina muntliga uppgifter till JK på många punkter och var bussig. JK slapp skriva om hela förhörsprotokollet. Det var en ”frisering” i den högre skolan. Sjöfartsverkets högste chef bifogade sitt visitkort, hänvisade till baksidan där han skrev:

"För att underlätta uttolkningen av mina kompletteringar och ändringar har jag tagit mig friheten att 'renskriva' ett exemplar av anteckningarna. Detta bifogas. Lennart Johansson" (18.11.79)

Fredagen den 23 november blev en milstolpe för alla oss som bevittnat och protesterat mot Sjöfartsverkets mygel och mörkläggning av Tsesiskatastrofen och blivit trakasserade av JK Gullnäs. Jag fick ”Fibbans” scoop i brevlådan.

Reporterns hemlighetsfulla tips att han hittat intressanta saker hos JK, överträffade alla förväntningar. Generaldirektören hade hemligstämplat sitt brev till JK den 31 mars 1978. För mig var tidpunkten intressant. Två dagar tidigare, den 29 mars, startade DN pressdebatten med mitt uttalande: ”Vi teg medvetet om glömda grundet”. Samma dag hade Aftonbladet rubriken ”Anders 33, – Ryssarnas trumfkort i målet om oljekatastrofen. Den 31 mars var också den dagen då jag kallades upp till GD Johansson och han försökte förmå mig att dementera mina uttalanden i DN:s ingress som handlade om att verket ”systematiskt mörklagt” och ”medvetet förtigit” information.

FIB-reportern skrev:

”JK är en myndighet som bland annat svarar för skadestånd som staten kan tvingas betala ut. Brevet från sjöfartsverket går i korthet ut på följande: Om ryssarna hävdar att vi varken ändrat fyrsektorn eller märkt ut grundet (trots att vi kände till det) så måste vi dra tillbaka skadeståndskrav

för oljesanering och så måste vi betala dem skadestånd för skadorna på båten. Men, står det vidare, vi bör sköta det här så snyggt som möjligt…”

JK Gullnäs visste alltså under hela resan, och redan innan generaldirektören den 27 april officiellt bad om hjälp i det första tillsynsärendet, att verksledningen erkänt ansvar för olyckan. Kanske visste han redan den 31 mars att jag var ett hot mot staten i processen?

FIB-aktuellt räknade upp JK:s turer i Tsesisärendet så här långt och ställde frågan om JK Ingvar Gullnäs valt att fria verket från alla beskyllningar om mörkläggning och terrorvälde för att staten skulle slippa betala för olyckan? Avslutningsvis konstateras att mycket talade för att parterna skulle komma till en förlikning.

Intervjuerna på verket i samma reportage var också intressanta. Tidningen illustrerade i en sjökortsbild hur Tsesisgrundet låg fel i det nytryckta sjökortet. Hallbjörner kunde inte svara på hur det kunde komma sig. Han hänvisade till Sjölin i Stockholm. Reportern skrev att det att det arbetar 340 personer i Norrköping och 110 på sjökarteavdelningen. Men ingen ansågs av sjökartedirektören nog kompetent att svara på frågan. Birger Sjölin i sin tur bekräftade att han ”tyvärr” var den enda experten. Trots stor möda hade Tsesisgrundet ”halkat lite snett i trycket”, menade han.

Reportaget berättade att verket visade upp en officiell mask av segervittring. Sjöfartsverket skulle vinna rättegången.

– Att vi stämde ryssarna, med risk för motstämning visar väl vad vi tror om utgången, sa verksjuristen Johan Franson.

– Sjökortsfelet är obetydligt för ärendet, sa Birger Sjölin.

– Jag är inte rädd för rättegången, sa Folke Hallbjörner.

Generaldirektör Lennart Johansson ville inte säga någonting.

Det skulle ta tid att smälta chocken och komma över alla konsekvenser det här fick om jag tittade bakåt och framåt i tiden. Mörkläggningen fick nya dimensioner. Om JK Gullnäs visste om att verket hade skuld, och samtidigt var medveten om att Tsesislotsen stod under åtalshot, så skulle väl det knappast kunna försvaras med ”partsintresse”? Om verksledningen var medveten om ansvaret från början, så fick de massiva mörkläggningsinsatserna, en förklaring. Svar på frågorna varför den interna debatten ströps, munkavlar och hot. Alla värderingar som fanns i JK:s båda beslut kom i ett helt nytt ljus. Samma sak gällde förstås verksledningens och juristen Johan Fransons insatser att snoka och vara förhörsledare. Att hela tiden försöka pressa och störa oss som var på väg att avslöja ansvaret. Att ta reda på hur mycket vi visste och våra kontakter inom och utanför verket.

Vi hade trakasserats sida upp och sida ner i JK:s beslut för vår kritik i sjökortsfrågan och ständigt fått höra att vi inte hade med saken att göra. Jag skulle bort för att det var ”olämpligt” att ha mig kvar under rättegången sa den administrativa chefen under omplaceringsförhandlingarna. Arnljot och jag skulle bort för att vi skulle ”ifrågasätta” det material som ”sjöfartsverkets tjänstemän seriöst tagit fram”.

Även om FIB-reportern skrev i rubriken att det hemligstämplade beviset han hittat kunde få verket i gungning, så trodde varken Arnljot eller jag att han förstått hur stort avslöjandet egentligen var och vad det betydde för oss. Han hade kommit från ingenstans och tagit en genväg rakt in i

märgen genom det öppna såret. Reportaget hade slagit knock på statens taktiska upplägg. Arnljot och jag visste ingenting om konkurrens inom media, men hoppades för allt i världen att här scoopet inte skulle minska intresset från andra journalister att fortsätta gräva.

Jag hade först svårt att tro att innehållet i reportaget var sant. Men ett hörn av den hemligstämplade skrivelsen från generaldirektören med handläggaren Johan Fransons namn var avbildat i faksimil. Pusselbitar började falla på plats. Nu förstod vi för första gången att vi varit fullständigt chanslösa från första stund. Det hade varit bättre om vi inte ställt upp på JK Gullnäs förhör. Inte undra på att han valde bort att baka in sjökortsfrågan. Det var där ansvaret låg och det var den som var målet för mörkläggningen. Generaldirektörens tunga argument i media att ”längre än till JK kan man inte komma i det här landet, när det gäller att få en sak opartiskt prövad” vägde inte så mycket längre. JK Gullnäs omhuldade ”partsintresse” gällde i högsta grad också hans egna insatser. I mitt inlägg på ”DN-debatt” hade jag frågat om det inte var dags för JK att riva upp och ompröva sitt beslut att sjöfartsverket inte mörklagt fakta. Nu förstod jag att det var fel. Det var ingen uppgift för JK längre.

Efter helgen som följde var JK tvungen att släppa sekretessen. Hemligstämpeln kryssades över och den bifogade texten förklarade att JK efter samråd med Sjöfartsverket kommit fram till att sekretessen på handlingen ”ej längre erfordras”. (26.11.79)

Efter en vecka kom ett nytt reportage i FIB-aktuellt. Nu handlade det om hur andra kritiker inom verket behandlats. En fyrmätare jagades från fyr till fyr för sitt fackliga engagemang och sin kritik. Reportern hade gjort intervjuer på verket och ute på lotsplatser och skrev bl.a.:

”Om generaldirektören sägs att han är okunnig och svag. Om driftdirektören att han är okunnig. Om sjökartedirektören att han är en prestigeladdad militär, okunnig samt leder hetsjakten på kritiker. Det finns ett nyckelord för kritiken – ledningen är ’inte nautiker’. De är inte sjöfolk. Det är därför ingenting fungerar. Nautikerna har bara släpps upp till skiktet under verksledningen och där kan de inte göra så mycket. (3.12.79)

Den 9 december föddes vår tredje pojke. Jag hade samlat på mig semesterdagar och annan ledighet så att jag kunde vara hemma i fyra veckor. Det skulle bli skönt att koppla av ett tag, smälta den senast tidens upprörande händelser och vara med familjen. Våra andra söner, nu sex och nio år gamla var förstås inte invigda i det som hände. De hade säkert registrerat våra diskussioner vid middagsbordet och sena journalistbesök hemma. Men säkert också en pappa som långa tider var i sin egen värld. Som inte hade tid. Som inte varje dag ville se barnprogram på TV, eller läsa sagor på kvällarna. En pappa som inte lyssnade när man ville få uppmärksamhet.

Självklart kunde jag inte helt och hållet avskärma mig från problemen på jobbet fast jag var ledig. Tankarna på framtiden fanns där hela tiden. Och redan efter ett par dagar hemma blåste FIB-aktuellt på med nytt bränsle. Nu serverades ogenerade intervjuer med cheferna. Det gick ju bara inte att missa.

Uttalanden i media, eller ännu hellre skriftligt material från de inblandade, var alltid intressanta. Som när Sjölin gjorde bort sig till JK och erkänner att vi skulle ha lagt in grundet direkt efter sjömätningarna 1969 om det inte hade gjorts ändringar i organisationen. JK blundade visserligen, men i alla fall, för mig var det viktigt.

Så hade det varit från första dagen när Tsesis gick på grund. När jag fick bekräftelse på att det var mörkning som gällde, var varje uttalande, varje nyans betydelsefull. Visst förekom det en massa sakfel i artiklar och i andra sammanhang som man kunde vara utan. Det spännande och viktiga var att hänga med och läsa ut mönstret, på det sätt det genomfördes, en taktik, ett nästa moment i härvan och väva ihop det med tidigare material. Den enda möjligheten till information som fanns, var via media. Intern information verkade vara portförbjuden och debatten stendöd. Arnljot och jag kunde använda timmar i telefonen för att analysera och försöka ligga steget före. Vi hade ett stort handikapp genom att vi var bevakade på jobbet och kunde inte träffas mer än korta stunder. Vi pratade aldrig i telefon med varandra på jobbet.

Sjölin i Stockholm saknade däremot varken tid eller resurser. Han hade ett heltidsuppdrag. Nu var det hans situation som granskades i det tredje reportaget i FIB-aktuellt:

”Nu sprider sig paniken inom Sjökartsverket. Han är redan utsedd till syndabock.”.

Jag hade först svårt att förstå innebörden. En syndabock var för mig någon att tycka synd om. Sjölin som själv tagit initiativ att ”inte ta på oss någonting om vi inte behöver”, skulle aldrig låta sig bli syndabock. Men reportern kunde ju inte gärna veta att Sjölin, om inte hans kartografiska bluff fungerade, hade en egen syndabock att plocka fram om det skulle knipa. Det som kanske var mest sorgligt var att han nu också skulle konstruera kartmaterial för attackerna mot lotsen navigering, trots att han under ed i sjöförklaringen sagt att han inte visste någonting om hur man framförde fartyg i farleder. Någon nautiker inom verket skulle aldrig ta på sig den uppgiften.

FIB-aktuellt fortsatte:

”Birger Sjölin är expert på Sjöfartsverket. Det är han som kommer att få bära hundhuvudet om verket fälls som ansvarig för Tsesisolyckan. Sjöfartsverket närmar sig ett sammanbrott! Det är bedömare inne i, och utanför verket eniga om. Sedan FIB-aktuellt avslöjade ett hemligt brev från verkets generaldirektör till justitiekanslern har förfallet påskyndats. Den sida som hävdar att verket är oskyldigt till den ryska oljetankern Tsesis gick på grund, börjar bli desperat.”

Verksledningen sörjde för sin reträtt med äran i behåll genom att säga ”Fråga inte oss, vi är inte experter, prata med Sjölin”. Tidningen beskrev hur Sjölin nu ”kände pressen och slog åt alla håll för att skydda sig själv.”

”För Birger Sjölin har situationen blivit riktigt svår, sedan brevet med verkets medgivande publicerades. Sjölin ska visa i rättegången att verket är oskyldigt. Med hjälp av matematiska uträkningar, bäringar, longituder och latituder och en utredning om ’konfidensintervall’ som inte en människa förstår sig på, ska han visa att lotsen var utanför farleden. Varken GD Lennart Johansson eller sjökarteavdelningens chef Folke Hallbjörner kan förklara det här med konfidensintervall. ’Läs utredningen eller tala med Sjölin’, säger de! Nu slår Sjölin ifrån sig. Han slår inte mot verksledningen utan mot lotsen och andra avdelningar inom verket.

– Rättegången kommer att avgöra om lotsen gjort fel, säger han.

— Men åklagaren lade ju ner åtalet, han anser att lotsen var inne i farleden?

— Nej, han lade ner åtalet för att inte föregripa Tsesisrättegången.

En ren bluff från Birger Sjölin, En till i raden!

– Lotsen låg i farleden, och då var det lite väl magstarkt att åtala, säger sjöåklagaren Ivar Olsson. Sjölin borde hålla sina teorier för sig själv.

Nu håller plötsligt Birger Sjölin med om att Tsesis nog låg rätt i farleden. Och han presenterar en ny teori.

– Om olyckan hänt på natten, när fyren var tänd och visade vitt sken mot Tsesis, hade trafikavdelningen fått ta på sig skulden.

Sjölin låter alltså skulden glida över på Sjöfartsverkets trafikavdelning som ansvarar för fyrarna (och även för lotsarna). På trafikavdelningen är man inte förvånad över den nya vändning ärendet tagit.

– Det är väl naturligt att de skyller ifrån sig, säger trafikavdelningens chef.

Sjökarteavdelningen med chefen Folke Hallbjörner i spetsen och ”experten” Birger Sjölin, försöker rädda sig ur skandalen. Det blir på bekostnad av kollegorna inom verket.”

Reportern konstaterade att medan tjänstemännen på Sjöfartsverket trampar ner varandra för att inte själva sjunka tittar ryssarnas advokat Claes Palme lugnt på:

”– Vår ställning blir ju inte direkt sämre. Tiden är på vår sida, och vi kommer att bli dyrare i våra krav ju längre tiden går.”

Att Sjölin förr eller senare skulle hamna i nattnavigering för att skylla ifrån sig och lägga ansvaret på en annan avdelning, var inte oväntat. Självklart gick det inte att sätta dit trafikavdelningen. Vårt grund var ”nytt” och fyren var rätt sektorerad i förhållande till kända fakta. Samtidigt glömmer Sjölin i sin desperation att han gör fatala medgivanden. Bara i den citerade meningen fanns det mycket att hämta för den som hängt med från början.

Sjölin konstaterade att Tsesis gått på grund i vit sektor. Grundet ligger alltså i farleden och varken lots eller befäl kan klandras. Han släpper därmed sin egen kartografiska bluff och gör haveriet lätt förklarat. Om grundet ligger i vit sektor i verkligheten ska det naturligtvis också placeras på den platsen i sjökortet!

Det var en för honom taktisk blunder att uttala sig som han gjorde i FIB-aktuellt. Hittills hade han dikterat villkoren som inte släppt in navigatörerna en sekund. De var ”portade” över hela linjen. Lotsdirektörens rapport ansågs farlig och skulle mörkas. Arnljot blev hotad av Hallbjörner. Trafiksektionen stängdes ute från möten, säkerhetssektionens utredare utsattes för påtryckningar, lotsarna fick inte ha synpunkter på utredningen. Alla var nautiker.

Slutsatsen av Sjölins nattövning, måste bli att det för Sjölin och Hallbjörners inte handlat om att fria verket/staten från ansvar, utan i första hand bara den personliga prestigen. Nu, när försvaret av sjökortet krackelerade gick det bra att sälja trafikavdelningen för att slippa ansvaret. Hallbjörner hade redan efter sjöförklaringen i interna skrivelser visat att det här var en framkomlig väg att förflytta ansvaret.

Arnljot och jag konstaterade än en gång att någon på högsta nivå omedelbart borde ingripa och stoppa den alltmer pinsamma sjökortsskandalen. Den hade alltmer tydligt övergått i en rättsskandal i full skala. Vi hoppades och antog att både advokater och statsråd också läste ”Fibban”.

Spelet bakom scenen fortsatte. JK Ingvar Gullnäs åkte till Moskva. Han försökte få till en förhandlingslösning med företrädare för Morflot och Latvian Shipping Co på Ministry of Merchant

Marine med anledning av Antonio Gramscis oljeutsläpp som dragit in i Stockholms skärgård. JK Gullnäs antecknade från mötet:

"JK tog också upp frågan om det finns intresse från Latvians sida för en förlikning beträffande Tsesis ...

Vikman, vicepresident i Latvian shipping Co. meddelande att man var intresserad av en förlikning med bad att få återkomma med besked."

JK Ingvar Gullnäs for hem igen. Två dagar efter hemkomsten den 14 december redovisade han resultatet av sitt tredje tillsynsärende som opartisk utredare i Tsesisaffärens spår. Och för tredje gången friade han verksledningen.

Nej, verkets egna olycksutredare hade inte utsatts för påtryckningar, de hade varit "överkänsliga". Nöring och handläggaren på säkerhetssektionen fick en riktig käftsmäll och beskrevs som nästan lika paranoida som jag. JK Gullnäs skrev bl. a. i sitt beslut:

"Nöring går stundtals så långt i sin argumentering att man kan få intrycket att han uppfattar varje opinionsyttring mot den dittills tillämpade rutinen för olycksutredningar och mot enskilda haverirapporter som påtryckning eller ett slags otillbörlig påverkan...

Mycket talar visserligen för att i synnerhet Hallbjörner kraftigt understrukit sjökarteavdelningens kritik. Men Nöring och Granqvist har haft full frihet att avvisa kritiken eller att göra justeringar i utredningsmemorialet. Jag kan inte undgå intrycket att de visat överdriven känslighet i förhållande till sina kritiker.

Jag vill också framhålla att ingenting framkommit som tyder på att kritikerna själva inte varit övertygade om det sakligt berättigade i sin kritik. Det innebär att jag anser att Nöring saknar grund för påståendet att kritikernas ambition varit att få till stånd en för verket i skadeståndsprocessen fördelaktig haverirapport även om detta måste ske på bekostnad av den sakliga riktigheten."

JK Gullnäs arroganta utlåtande var obegripligt för oss som stod bredvid. Var målet att återigen inte förgripa en eventuell rättegång, som bara han visste att staten var på god väg att slippa? Det hade väl varit lite svårt att bevisa att Hallbjörner, Sjölin och Nordström inte varit övertygande om att deras mygel och bortförklaringar inte var seriösa? Trodde JK fortfarande att sjökortet var felfritt, eller var det "partsintresset" som fortsatte spöka?

En månad senare, i mitten av januari, fick JK Ingvar Gullnäs nytt jobb – som landshövding. I en intervju i DN dagen därpå berättade han att ju längre man stannar på samma tjänst, ju oftare rycker man på axlarna. Man börjar göra arbetsuppgifterna på rutin, slutar ta initiativ, tycker att svåra arbetsuppgifter är tröttsamma, drar sig för att bli utskälld när man tar upp och behandlar omstridda och krångliga frågor. Han hade varit en omstridd JK skrev DN, säkert den mest utskällde tjänsteman och stormarna kring honom hade varit många.

"– Jag har kallats nästan allting från päronboll till ärkereaktionär och skvallertant… .

– På min tid har ärendena JK hinner med dubblerats, Vi är uppe i tre och ett halvt tusen till fyratusen om året nu. Ändå har antalet anställda minskat med ett par stycken. Vi är tio stycken numera."

Jag kunde bara sucka. Oturen att sticka upp i slutet av Ingvar Gullnäs karriär, grinade oss i ansiktet. Fanns det statistik på hur många seriösa kritiker i statsförvaltningen han malt ner under sin sjuåriga JK-sejour? Jag kände till en handfull.

Det fanns en plats som jag ännu inte var utestängd ifrån, en verklig oas. Verkets bibliotek var en porlande källa av information. Det var inte bara den lugna biblioteksstämningen med sköna stolar och bra läsljus jag var ute efter. Nej, här fanns lagböcker, statliga utredningar, verksamhetsberättelser, publikationer, dagstidningar, tidskrifter och annan litteratur. I lugn och ro kunde jag läsa om det mesta som rört verkets verksamhet genom decennier.

Anledningen till att jag gick dit var att det skulle finnas en färsk statlig utredning om JK-ämbetet. Det var en intressant läsning som jag gärna hade tagit del av tidigare. Det fanns ett stycke om JK:s klagomålsprövning som var särskilt tänkvärd:

”Av de klagomål som är så preciserade att JK-ämbetet kan företa någon undersökning visar det sig i allmänhet, sedan vederbörande myndighets akter granskats, att klagomålen är obefogade eller att det i varje fall saknas anledning förmoda att ytterligare undersökning skall ge mer klarhet i saken. Slutligen förekommer enstaka klagoärenden i vilka JK finner anledning uttala kritik mot tjänsteman eller myndighet. Av de 45 tillsynsärenden som förekom under januari-februari 1977 var det endast ett i vilket uttalades kritik i anledning av ett enskilt klagomål.

JK Gullnäs har i sina arbetsredogörelser från åren 1975 och 1976 uttalat att anmälningarna från enskilda personer spelat en helt betydelselös roll för tillsynsverksamheten och att enligt hans mening rätten för den enskilde att vända sig till JK kunde avskaffas” (SOU 1978:59)

Arnljot bestämde träff med Tsesislotsen. Själv hade jag bara sett honom en gång på verket, men aldrig pratat med honom. Orsaken till att Arnljot ville träffa lotsen var att isarna bar. Det hade han väntat på länge. Så här nära pensionen ville han inte lämna in med stora frågetecken hängande i luften. Han hade dessutom ett jobb att sköta.

Nu ville han själv kontrollera att hans publikationer seglingsbeskrivningarna motsvarade verkligheten. Han tog med sig några instrument, en isborr och satte sig på tåget till Södertälje. Tsesislotsen mötte på stationen och de bilade ner till Torö. Det blev en lång vandring på isen innan de nådde Käringklubben och Tsesisgrundet. Arnljot gjorde pejlingar och lodade, medan lotsen – inte utan jämmer – borrade mängder med hål i isen för att få en uppfattning om grundets hela utbredning.

När Arnljot kom hem skrev han en rapport. Sin vana trogen skickade han en kopia till verksjuristerna. Rapporten uppskattades inte. Frågan var om Arnljot hade begått ett fatalt tjänstefel? Hade verket äntligen fått en hållhake på honom? Att utföra och publicera egna mätningsresultat var olagligt. Verkets chefsjurist skrev en formell uppmaning till Arnljot att snarast ange orsaken till att han utfört sjömätningen.

Min vän blev inte värst skakad – men förbannad. Arnljot svarade samma dag att han som redaktör för seglingsbeskrivningen Svensk Lots givetvis var intresserad av att bestämma Tsesisgrundets verkliga läge. Ännu, ca två och ett halvt år efter grundstötningen, hade han inte sett en sammanhängande och korrekt redovisning av förhållandena på katastrofplatsen. Får jag inte information av andra enheter får jag ta reda på uppgifterna själv, svarade Arnljot. Det tystade juristlägret.

Förarbetena inför rättegången fortsatte och det fanns ännu inga tecken på en förlikning. Rederiets försvar hade bytt advokater, men Arnljot behöll kontakten med Palme. På så sätt fick vi bakvägen tillgång till Sjöfartsverkets inlagor.

Varje antydan om visat intresse i fallet från min sida visste jag skulle bli ödesdiger. Min ”provanställning” på specialdetaljen skulle ryka direkt. Arnljot däremot, hade inga problem med att öppet ställa sig på lotsens och därmed det ryska rederiets sida. Det var fortfarande sjöfararnas intressen som var det väsentliga. De var våra uppdragsgivare. För mig var fortfarande lotsens rättslösa situation den starkaste drivkraften att inte ge upp. Självklart hade allt jag gått igenom också en stor betydelse. Mitt mål var upprättelse, och det skulle helt klart inte bli lättare om verket lyckades mygla bort ansvaret.

Rederiets advokat Claes Palme som nu tog över, hade inte varit med vid sjöförklaringen. Det var ett gigantiskt handikapp. Han måste nu på kort tid sy ihop en argumentation och ett försvar som skulle hålla genom första instans – tingsrätten. Det skulle inte heller inte bli lätt för Palme att hitta sakkunniga och trovärdiga vittnen. Alla vi som kunde kalla oss sakkunniga och uttalat kritik mot verkets handläggning av ärendet, hade ju redan mer eller mindre idiotförklarats av statens högste juridiska ombudsman, JK Ingvar Gullnäs. Advokat Palme bad Arnljot att lista de tjänstemän inom verket som visste någonting om sakfrågorna, sjömätning och djupkartor.

Palme kom för andra gången ner och träffade Arnljot i Norrköping. De tog en tur till Riga och träffade rederiets folk. På hemvägen läste Arnljot advokatens anteckningar från mötet. Det blev en ny chockartad upplevelse. Vi hade tappat mark.

Min vän ringde mig när han kommit hem från Rigaresan, men ville inte prata mer än nödvändigt på telefon. Han var rejält skakad och ville träffa mig direkt. Jag hämtade upp honom i Norrköpings centrum, körde ner i hamnen och drog i handbromsen när jag hittat en lugn plats med utsikt över Bråvikens vatten. Arnljot var mer upprörd än jag sett honom tidigare. Det var samma frustration som när han presenterade otrevliga fakta för Hallbjörner och blev hotad.

Arnljot sa direkt att han trodde det var kört. Allt var kört. Han berättade kort om resan till Riga som i sig varit odramatiskt. Mer alarmerande var att advokat Palme inte hade pejl på någonting. Arnljot hade försökt inviga advokaten i de nautiska turerna men misslyckats totalt. Han nådde inte fram och uppförsbacken blev efterhand bara brantare. Palme hade inte läst in materialet från sjöförklaringen och Arnljot fick en rysande känsla av att advokaten inte ens ville vinna målet!

Han behövde inte säga mer. Jag hade själv redan börjat misströsta. För att sätta press sjökarteavdelningens vittnen måste det vara en advokat som verkligen var på hugget och kunde ställa följdfrågor. Advokaterna som jag hoppats och trott skulle kunna åstadkomma ett genombrott, var borta ur bilden.

Läget hade snabbt vänt dramatiskt. Jag suckade och föll i andra tankar medan Arnljot fortsatte prata.

Jag reagerade med blandade känslor på att han varit i Riga. Visst var det modigt, men jag trodde inte om jag hade ställt upp på en sådan inbjudan. I min nuvarande situation, hade det naturligtvis inte varit så klokt. Även om jag också kunde försvara mig med att det här bara var ett led i att hjälpa det rättslösa sjöfolket, var jag inte säker på att jag skulle behålla den tysta majoritet på verket som jag visste var på min sida. Det skulle nog bli en för stor provokation att åka till Ryssland.

Jag vaknade till igen när han berättade om sitt uppdrag. Arnljot hade visat advokaten sin lista med ett tiotal namn på aktuella sakkunniga inom verket. Palme blev först väldigt nöjd när han fick se listan.

– Jag vet inte om han befunnit sig på en annan planet det senaste året sa Arnljot, men Palme trodde faktiskt att alla på listan dessutom villigt skulle ställa upp och vittna mot verket.

Min väns panna låg nu i djupa veck. Han som alltid kunde se något positivt när det varit som mörkast. Arnljot verkade helt uppgiven och jag hade sjunkit ner i bilsätet. I början av hans berättelse hade jag mer eller mindre ryckt på axlarna, tyckt att Arnljot överreagerat som han kunde göra ibland och varit väl ”hispig”. Men nu visste jag inte vad jag skulle tro. Det här gick definitivt inte att skämta bort.

– Ja, och vad sa du då? frågade jag otåligt.

– Att vara sakkunnig på verket behövde ju inte betyda att man riskerade sin karriär.

– Och?

– Palme blev helt förtvivlad när jag sa att jag menade allvar och då sa han att det var lika bra att kasta in handduken direkt!

I några dagar trodde jag också att Tsesisdramat var dömd att förbli en ondskefull mardröm. Det hade varit likadant förra gången Arnljot träffade Palme. Samma resultat – chocktillstånd. Om inte de rent nautiska synpunkterna nått fram, hur skulle det då gå att förklara den kartografiska bluffen – och hur den skulle neutraliseras? Nej, det här var inte roligt. Å andra sidan kunde det delvis bero på att vi inte talade samma språk som advokaten. Både Arnljot och jag var nog allmänt dåliga på att förklara facktermer och rutiner. Det kunde inte vara lätt för en utomstående att på kort tid sätta sig in i alla karttekniska och nautiska begrepp och analyser som vi jobbade med dagligen och därför tog för givna. Det fenomenet kände vi igen. Advokaterna vid sjöförklaringen måste haft en omöjlig sits i det avseendet. Självklart kunde de inte hinna genomskåda bluffarna på så kort tid, när verkets vittnen bollade med fakta som man ville. Det tog kanske en viss tid att bara att förstå att sjökarteavdelningens representanter var ute för att mörka?

Arnljot hämtade sig snart. Han ville försöka göra det bästa av situationen, det var förstås också det enda alternativet. Allt annat hade varit att ge upp, och den tanken fanns inte. Om advokaten fick hjälp med frågor till vittnena, skulle det kanske ordna sig hjälpligt i tingsrätten i alla fall? Om det skulle bli en fortsättning fanns det mer tid att hinna påverka.

Listan med de tilltänkta vittnena fanns kvar. Den och bevismaterialet skickades via rederiets ombud in till Stockholms tingsrätt. I fortsatta boxningstermer gav Arnljot advokat Palme uppmuntrande ord på vägen. ”Verket hade hittills sysslat med skuggboxning i sin ringhörna. Men nu när sekonderna lämnar ringen vore det naturligt att verket försöker gå i clinch.” Min vän hade hittat sitt rätta jag igen och det kände skönt.

Sjöfartsverkets advokat från Göteborg, vägrade att lämna in verkets inlagor innan han fått veta namnen på rederiets vittnen och vad de skulle höras om. Det såg ut som om verket ville vinna tid. Samtidigt höll verkets jurist Johan Franson egna förhör med aktuella vittnen. Lotsdirektör Ericsson som redan känt sig illa behandlad, vägrade först träffa Franson utan egen advokat. Veckorna gick och processen försenades.

Under tiden blev uppgörelsen officiell. JK och det ryska rederiet hade gjort upp om oljeutsläppet som från den baltiska kusten tagit sig in i Stockholms skärgård. JK Gullnäs hade fått de han begärt, så när som på 18 miljoner. Vi spekulerade i om Gullnäs hade inkluderat Tsesisolyckan i sina krav, men fått backa när det ryska rederiet valt att processa? Arnljot skrev ett inlägg till GHT och lekte med siffrorna innan han tog tag i Tsesisproblemen:

”Motiv för en rättegång?

Trots att sjöfartsverket haft två och ett halvt år till sitt förfogande för att kunna åstadkomma en korrekt fullständig och sammanhängande redovisning av Tsesismaterialet, har någon redovisning av Tsesismaterialet, har någon redovisning ännu inte presenterats inför Stockholms tingsrätt såvitt känt är i skrivande stund. Ändå är det mindre än en månad till den rättsliga prövningen.

Trots påtryckningar och attacker mot enskilda tjänstemän i sjöfartsverket från ledande chefstjänstemän på direktionsnivå, och trots att vissa av dessa attacker kunnat ske under ett förmodat skydd av JK:s täckmantel, har endast en tjänsteman begärt förtidspension (Nöring, min anm.)…

Verket kan inte längre bortförklara att Tsesisgrundet låg i farleden och att verket i olika tidsskeden känt till detta grund och kan heller inte påvisa att lotsen varit på något annat grund före Tsesisgrundet – tänka sig att nämnde lots strukit farledkanterna utan att lyckats gå på grund under 16 år! Har då Tsesisrättegången någon prejudicerande betydelse? Om det är prejudicerande att sjöfartsverket ostört skall få:

– utreda i egen sak under mörkläggning.

– utreda i egen sak utan att redovisa besvärande fakta för egen det för att skydda egna tjänstemän,

– rätta sjökort så att de inbördes relationerna mellan olika fakta blir felaktiga och därmed ger en förfalskad och förvrängd bild av verkligheten…

– tillåtas att ändra vitt sken till färgat sken utan att redovisa detta öppet. (Hallbjörner hade som ansvarig utgivare för publikationen UFS, (Underrättelser För Sjöfarare) inte redovisat fyrförändringar i Södertäljeviken efter haveriet, min anm.)

– tillåtas att i framtiden få fälla lotsar utan att det egentligen är deras fel,

Då är det givetvis oerhört viktigt att Tsesisrättegången fullföljs, helst ända upp i Högsta domstolen. Det är bara att hoppas att den samlade rättsliga redovisningen blir så belysande som möjligt.

Arnljot Hegfeldt, sjökapten”

Det gick ytterligare ett par veckor innan verkets advokat var klar att lämna in statens bevismaterial. Sjöfartsverket kallade nio vittnen. Sjökartedirektören Hallbjörner var ensam från centralförvaltningen i Norrköping. Förutom Sjölin, var det några tidigare chefer, en engelsk amiral, tre regionalt anställda sjökaptener och en ingenjör. Grinne, den pensionerade kaptenen i Flottan som ansvarade för lodningarna 1969, den ”färgblinde” reservofficer ur ”styrka 10” och Nordström som inte heller hade nyckeln till gåtan, fanns inte i laguppställningen längre.

Rederiet ställdes inför orimliga beviskrav. Det var beklämmande att läsa materialet. ”Staten” bluffade rakt över. I förarbetet förnekades bl. a. att man överhuvudtaget gjort en seriös sjömätning i Södertäljeviken sedan 1920!

1969 års mätningar avvisades som otillförlitliga och fick en förfalskad historiebeskrivning. Om myglet inte skulle hålla och någon skulle bli syndabock, var det den pensionerade sjömätningsledaren Grinne. För säkerhets skull såg man till att hans instruktioner ingick i materialet. Där kunde man läsa att han bl.a. skulle informera lotsplatschefen före och efter mätningarna. Upptäckt av ”farliga grund” skulle omedelbart rapporteras, fyrsektorer och fyrenslinjer skulle kontrolleras.

Nu var det allvar, nu var det krig. Hade hoppet stått till att JK Gullnäs skulle ordnat en förlikning med ryssarna? Hade det kommit som en chock att verket var tvunget att fortsätta rättsprocessen?